

УДК 811.161.2'42

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2022.263117>

О. Д. Кулик

Університет Григорія Сковороди в Переяславі, Україна

e-mail: olenakulyk@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9116-4403>

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТА ЖІНКИ ПОВАЖНОГО ВІКУ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі роману “Елізабет зникла” Емми Хілі в перекладі Анни Цвіри)

Abstract

This article attempts to analyze and classify the linguistic means employed to create a psychological portrait of an elderly woman in Emma Healy's novel *Elizabeth is Missing* and its translation performed by Anna Tsvira. For this purpose, we have used the following methods: general scientific methods of analysis, logical deduction, synthesis and generalization; method of sampling to select materials for examination; methods of definition-based and context-based analysis as well as an interpretation method which enabled us to make conclusions regarding mechanisms of selecting accurate and expressive linguistic means to create a psychological portrait of an elderly woman in a literary text.

It was found that language ways which that enabled the author Emma Healey to create a psychological portrait of an elderly woman, and helped the translator Anna Tsvira to recreate it successfully are as follows: bunching, monotonous repetition of pronouns; phraseologisms; the use of verbs that depict psychological and behavioral reactions; swearing; lexical units of negative attitude and judgment (nouns, verbs, adjectives, adverbs and adverbial phrases); individual (author-coined), image metaphors and comparisons; stylistic devices (antithesis, repetition); bunching of interrogative questions, multiple use of negative particle “not”, punctuation marks. The said linguistic means enable the reader to interpret the psychoemotional condition of an elderly woman: projecting (attribution) of one's own state onto other people; inadequate physiological manifestation of emotions; inner conflict, inner fears (caused by biological aspects of aging); awareness of psychological changes due to new signs of a progressing illness. With the help of the abovementioned linguistic means, the author / translator managed to preserve the atmosphere of instinctive, illogical, and partially even absurd feeling of extreme fear and terror experienced by the main character, and represent Maud's illness as an invincible obstacle that renders the woman unable to live a normal life within the society, to create a psychological portrait of this character and arouse an intended emotion in the reader – the empathy they feel when they begin to experience the main character's emotions as if these were their own.

Keywords: linguistic means, literary text, psychological portrait, character, interpretation.

Анотація

У статті здійснено спробу аналізу й класифікації мовних засобів створення психологічного портрета жінки поважного віку в романі Емми Хілі “Елізабет зникла” та його перекладі Анною Цвірою. Для цього використано загальнонаукові методи аналізу логічної дедукції, синтезу та узагальнення; метод вибірки, за допомогою якого було відібрано матеріал дослідження; метод дефініційного, контекстуального аналізу, а також інтерпретаційний метод, що уможливило висновувати про механізми добору точних, виразних мовних засобів для створення психологічного портрета жінки поважного віку в художньому тексті.

З'ясовано, що мовними засобами, які дали змогу авторці роману Еммі Хілі створити психологічний портрет жінки поважного віку, а перекладачці Анні Цвірі вдало відтворити його, є: нагромадження, одноманітне повторення займенників; фразеологізмів; вживання дієслів, що унаочнюють психічні і поведінкові реакції; лихослів'я; лексики негативно-оцінного характеру (іменників, дієслів, прикметників, прислівників і прислівникових сполучень); індивідуально-авторських, образних метафор і порівнянь; стилістичних прийомів (протиставлення, повтору); нагромадження питальних речень, заперечної частки “не”, пунктуаційних знаків. Означені

мовні засоби дають читачеві змогу інтерпретувати психоемоційний стан жінки поважного віку: проєктування (приписування) власних станів іншим людям; неадекватний фізіологічний вияв емоцій; внутрішній конфлікт, внутрішні страхи (зумовлені біологією старіння); усвідомлення зміни психіки внаслідок нових ознак прогресування хвороби. Авторці / перекладачці за допомогою зазначених мовних засобів вдалося зберегти атмосферу інстинктивного, нелогічного й почасти навіть абсурдного почуття крайньої форми страху, жаху, що його відчуває героїня, репрезентувати хворобу Мод як нездоланну перепону, що позбавляє жінку здатності до нормального функціонування в суспільстві, створити психологічний портрет персонажа й викликати в читача необхідну реакцію – співпереживання, коли він сприймає емоції головного персонажа як свої.

Ключові слова: мовні засоби, художній текст, психологічний портрет, персонаж, інтерпретація.

Вступ. Психологічний портрет у художньому тексті – це не власне опис зовнішності героя, а віддзеркалення його внутрішнього світу: письменник під час створення образу відкриває читачеві думки персонажа, світогляд, внутрішній і зовнішній конфлікти, переживання, страхи, надії, мрії, що, зі свого боку, викликає симпатію, відразу чи інші емоції до героя твору.

Досліджуючи вербалізацію психологічного портрета жінки поважного віку, створеного Еммою Хілі та вдало відтвореного Анною Цвірою, ми звернули увагу на те, що мова людей поважного віку мало вивчена в сучасному мовознавстві в цілому й зовсім не описаним в українському. Без сумніву, для якості життя людей поважного віку пріоритетними є дослідження в галузях медицини (зокрема й психіатрії) та психології. Однак мова для багатьох найважливіший, а для декого і єдиний з-поміж інших, засіб комунікації, тому ігнорувати та відсіювати мовний складник у психологічному комфорті й психічному здоров'ї людей поважного віку, на наше переконання, несправедливо й не виправдано. Геронтолінгвістика (поєднання геронтології та лінгвістики) фокусується на дослідженні мови й здорового спілкування літніх людей (Zhang & Guo, 2020), що уможливлює управління змінами у взаємостосунках представників різних поколінь за сталого демографічного старіння суспільства. Однак українські мовознавці оминають увагою цей важливий напрям досліджень. На пошук результатів наукових розвідок за ключовим словом “геронтолінгвістика” (українською) отримуємо результат “за вашим запитом нічого не знайдено”. Те саме стосується й пошуків щодо мовних засобів створення письменниками художніх образів людей поважного віку. Натомість дослідники студіюють мовні засоби створення образів “жінки-матері”, “молодої жінки”, “сильної жінки”, “справжнього чоловіка”, “чоловіка-лицаря” тощо. Зазначене свідчить про те, що в українській науці лінгвістичні дослідження в межах антропоцентричної парадигми фокусуються здебільшого на проблемах людей молодого і середнього віку, люди поважного віку залишаються поза увагою.

Ураховуючи зазначене вище, уважаємо, що дослідження вербалізації психологічного портрета жінки поважного віку в художньому тексті на матеріалі роману “Елізабет зникла” Емми Хілі в перекладі Анни Цвіри зорганізує активне заповнення науковими розвідками цієї лакуни.

Актуальність дослідження. Ураховуючи, що образ людини поважного віку є предметом міждисциплінарних досліджень, дослідження вербалізації психологічного портрета жінки поважного віку в художньому тексті суттєво доповнить напрацювання соціолінгвістики, психолінгвістики, геронтолінгвістики, комунікативної лінгвістики та інших міждисциплінарних напрямів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З нашими спостереженнями, у наукових дослідженнях, дотичних до обраної нами проблематики особливості функціонування мови за віковим параметром студіюють у психолінгвістиці, соціолінгвістиці, геронтолінгвістиці здебільшого з урахуванням причин появи в людей поважного віку

різних порушень – фізіологічних і психічних (Фудерер, 2019; Can & Kuruoğlu, 2022; Zhang & Guo, 2020 й ін.), у мовознавстві – крізь призму когнітивно-дискурсивного аналізу (Голик, 2017; Гайдаш, 2019; Tokareva et al., 2021 й ін.). Міждисциплінарні дослідження на перетині соціології, лінгвістики, психології, неврології, психіатрії й інших наук, у яких науковці студіюють особливості функціонування мови за віковим параметром, деградацію людей поважного віку, порівнюють норму й ненорму в їхньому мовленні тощо, ми не аналізували, оскільки вони опосередковано стосуються обраної нами проблеми. Що ж до специфіки творення і сприймання образу головного героя на матеріалі художнього твору, є чимала кількість наукових праць, у яких досліджено особливості мовного портретування персонажів різних за соціальною, гендерною, віковою належністю (Кульбабська, 2017; Писаренко, 2016; Шевчук, 2017; Штонь, 2020 та ін.), однак вербалізація психологічного портрета людей поважного віку й досі залишалася поза межами уваги науковців.

Значущість дослідження видається нам важливою передовсім із погляду прагматичної скерованості. Ознайомившись із повідомленнями та коментарями (анонімними й ні) на інтернет-форумах, створених для спілкування осіб, які доглядають за літніми людьми, ми переконалися, що значну частину проблем становлять мовні непорозуміння між поколіннями, що, зі свого боку, призводить до емоційного виснаження і людей поважного віку, і тих, хто живе поряд чи доглядає. Уважаємо, що не лише з професійної, наукової, а й із художньої літератури читачі можуть отримати відповіді запитання, що хвилюють, допомогти зрозуміти себе й іншого. Отож, художній текст у цілому та зокрема його мовний аналіз може стати надійним підґрунтям та альтернативним джерелом для усвідомлення представниками різних поколінь внутрішнього світу одне одного через індивідуальні акти конкретного застосування мови та розпізнавання прихованого змісту, закладеного в дискурсі й тексті.

Формулювання мети статті та її завдань. Мета статті – аналіз і класифікація мовних засобів, що формують психологічний портрет жінки поважного віку. Поставлена мета потребувала розв'язання таких завдань: 1) виявити мовні засоби, що уможливають сформувати психологічний портрет поважного віку в художньому тексті; 2) з опертям на них інтерпретувати психоемоційний стан головного персонажа (зокрема й через осмислення письменницьких інтенцій); 3) установити роль мовних засобів в інтерпретації образу читачем.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження ми використали загальнонаукові методи аналізу, логічної дедукції, синтезу та узагальнення; метод вибірки, за допомогою якої було відібрано матеріал дослідження; метод дефініційного, контекстуального аналізу, а також інтерпретаційний метод, що уможливило висновувати про механізми формування психологічного портрета жінки поважного віку в художньому тексті.

Виклад та обговорення основного матеріалу дослідження. Передовсім зауважимо, що термін "поважний вік" не науковий. Всесвітня організація охорони здоров'я визначає біологічний вік особистості за такими параметрами: 25 – 44 – молодий; 44 – 60 – середній; 60 – 75 років – похилий ; 75 – 90 років – старечий; 90 і більше – довгожителі.

"Мод – жінка 82-х років, яка з кожним днем пам'ятає дедалі менше про те, хто вона. Хвороба Альцгеймера стирає минуле, наче гумка. Старенька пише нотатки, щоб не забути дуже важливу річ: про те, що сталося з її давньою подругою Елізабет. Мод не знає, куди та поділась. Може, вона нікуди й не зникла? Чи її взагалі ніколи не було?.. Однак Елізабет не єдина "загублена". Сестра Мод, Сьюкі так само розчинилась у

часі й просторі. Чи мають ці зникнення якийсь зв'язок? Чи це лише хвороблива уява літньої жінки, яка геть нічого не пам'ятає? Або ж, навпаки, тільки вона й пам'ятає все..." (Хілі, 2020, с. 4), – так починається анотація до книги Емми Хілі "Елізабет зникла". З опертям на параметри ВООЗ ми мали б говорити про Мод як жінку старечого віку, однак нам більше імпонують запропоновані лексеми для коректного висвітлення різних вікових груп. Їх запропонував Інститут масової інформації, що рекомендує людей 80 – 90 років називати особами поважного віку (Лексеми..., 2020).

Дослідивши сукупність мовних засобів, що уможливають створити психологічний портрет персонажа жінки поважного віку, виокремимо низку його характеристик.

Головна героїня, жінка поважного віку на ім'я Мод, у романі виконує водночас три функції наратора: є оповідачем (повідомляє про факти, персонажі, події), тлумачем (розповідає про своє сприйняття, інтерпретації) та оцінювачем (висловлює судження та оцінки). Вона в деталях розповідає історію свого життя в підлітковому, похилому та поважному віці. Емма Хілі не дає деталізованої зовнішньої або внутрішньої характеристики героїні, згадує лише її вік – 82 роки. Письменниця радше змальовує внутрішній, психологічний портрет, що віддзеркалено через опис вчинків, переживань, роздумів, душевних страждань жінки поважного віку, пов'язаних із старінням у цілому та хворобою Альцгеймера зокрема, від якої немає лікування.

До прикладу, створюючи образ жінки поважного віку, авторка згадує про те, що захворювання головного мозку маркується неадекватним виявом емоцій, аномальним сприйняттям реальності, у результаті якого невідповідно інтерпретуються смисли подій і повідомлень, власні думки, судження, почуття, мотиви приписуються партнерам по взаємодії, у такий спосіб виправдовуються власна поведінка і помилки.

А. Гелен знову зітхає. Вона часто зітхає останнім часом. Вона не хоче мене слухати, вона не сприймає мене всерйоз, вона думає, що я застрягла в минулому. Я знаю, вона думає, що в мене випали останні клепки, що Елізабет зараз сидить удома і з нею все гаразд, а я просто забула, що говорила з нею. Але це неправда. Справді, я часто забуваю речі, але я не божевільна. Принаймні поки що. Мені набридло, що зі мною поводяться так, ніби в мене не всі вдома. Я вже втомилася від співчутливих посмішок і дружніх поплескувань по руці, коли починаю щось плутати. Дідько, як же мене дістало, що люди завжди слухають Гелен і не сприймають мене всерйоз. У мене в грудях починає калатати серце, і я зіцплюю зуби. Мені страшенно хочеться кОпнути Гелен ногою. Натомість я кОпаю ніжку столу. Сільничка з перемішаною бряжчат, ударившись одна об одну, а келих з вином небезпечно погойдуються. Гелен встигає його підхопити.

– Мамо, – каже вона. – Обережно, ти зараз щось розіб'єш.

Я не відповідаю. Сиджу, зіцпивши зуби. Мені хочеться закричати, але краще щось розбити. Саме це я й роблю зараз. Я хапаю свій ніж для масла й щосили штрикаю ним у тарілку. Порцеляна розколюється. Гелен щось вигукує, певно, лається. Якийсь чоловік біжить до мене. Я не відводжу погляду від тарілки. Посередині неї відколовся фрагмент, і тепер вона схожа на грамофонну платівку. Роззолоту грамофонну платівку (Хілі, 2020, с. 27).

(За 25 хвилин героїня все забулася – коментар наш).

Гелен невдоволена. Через мене. Що я зробила не так? Їй ніяково? Я щось сказала офіціанту? Не хочу розпитувати (Хілі, 2020, с. 30).

Проектування (приписування) власних станів іншим людям:

– нагромадження, одноманітне повторення займенників – вона, я, мене, мені – у межах одного речення зокрема й у наведеному фрагменті в цілому виражають

інтенсивність почуттів, експресивізують текст, залучають читача до переживань, почувань персонажа;

– **фразеологізми** – *у мене випали останні клепки, у мене не всі вдома* – посилюють сприйняття читачем негативних емоційних станів і почуттів, що їх переживає Мод, – зневагу, страх, тривогу, відчай;

Неадекватний фізіологічний вияв емоцій:

– **дієслова** – *починає калатати [серце], зціплюю [зуби], не відповідаю, хочеться копнути, копаю, хочеться закричати, розбити, хапаю [ніж], штрикаю* – унаочнюють психічні та поведінкові реакції, що свідчать про відсутність емоційної саморегуляції в процесі звільнення від стану внутрішньої напруги та дискомфорту, неправильне потрактування персонажем реалій дійсності, звуження горизонтів свідомості;

– **лихослів'я** – *дідько, як же мене дістало* – віддзеркалює розчарування в людях, зокрема й рідних, невдоволення собою і світом; засвідчує надмір тривоги, страхів і стресу; слугує інструментом психологічного захисту (можливо, єдиним) літньої нездорової людини, яка занадто залежить від інших.

Створюючи образ жінки поважного віку, авторка згадує й про фізіологічні вади, що пригнічують і без того низький рівень самосприйняття Мод. Це, зі свого боку, поглиблює її внутрішній конфлікт.

Б. *Беру пластиковий браслет і просовую в нього руку. Дивлюся на себе в дзеркало. Моє відображення завжди мене шокує. Колись мені здавалося, що я ніколи не постарію – принаймні не отак. Шкіра на переніссі якось дуже дивно поморщилася, і це робить мене схожою на якусь ящірку. Я майже не пам'ятаю, якою була колись. Не пам'ятаю свого обличчя. Тільки спалахи: круглощока дівчинка вперше виймає бігуді з волосся перед люстром, молода жінка з блідим обличчям зазирає в зелену річку із містка в парку, втомлена мати зі скуйовдженим волоссям навпроти темного вікна в потязі намагається заспокоїти своїх галасливих дітей (Хілі, 2020, с. 19).*

В. *Мимохіть я починаю напружено вдивлятися в простір між куцями. Ось їде якась машина ... і на мить мені здається, що я бачу жінку, яка присіла в куцах, бачу руку, яка ламає тендітні гілочки глоду, бачу роззявлений рот, який чи то жує, чи намірився закричати.*

Я сахаюся від вікна, подушка вислизає з-під мене. Втрачаю рівновагу й падаю на підлогу. Одразу відчуваю спалах гострого болю у великому пальці на руці й чую хрускіт. Скрикую й хапаюся другою рукою за палець. Біль поволі вищухає. Я не знаю, що сталося щойно (Хілі, 2020, с. 138).

Г. *Музика б'є мені у вуха, слова пісні лунають оглушливо, і через те їх неможливо розібрати. Нараз відчуваю, що втрачаю рівновагу.*

Якимось чином я заплуталася в довгому намисті, яке лежить на незаскленій вітрині. Одна нитка з нанизаними круглими намистинами обвилася навколо мого пальця, друга зачепилася за ланцюжок моїх окулярів. У мене руки тремтять, тож я не можу все це розплутати. Що більше смикаю, то стає чимраз гірше. Мені вже починає здаватися, що я застрягла в цій пастці назавжди. По спині стікає піт. До мене йде якась дівчина, але це не Кеті, і я смикаюся від спалаху раптової паніки. Від мого пальця відривається гудзик. Я залишаю окуляри в пастці, і вони бовтаються на ланцюжку, сумно постукуючи об вітрину. Відступаю до ескалатора, небезпечно балансує на краєчку сходинки, й відчайдушно чіпляючись за поруччя, щоб не впасти. На руці яскравіє бридка смужка помади, яка стягує шкіру; я тру її долонею, ледь стримуючи відразу. [...]

Музика тут відлунює особливо гучно, вона гуцає у мене в голові так, що я не в змозі думати. [...]

Я човгаю вздовж стелажів із посудом. Зеленого уявлення не маю, по що я сюди прийшла (Хілі, 2020, сс. 49-50).

Внутрішній конфлікт, внутрішні страхи (зумовлені біологією старіння) віддзеркалюють:

– **лексика негативно-оцінного характеру – іменники:** біль, пастка, паніка, відраза; **дієслова:** шокує, сахаюся, втрачаю, падаю, скрикую, човгаю, впасти; **прикметники:** бридка; **прислівники і прислівникові сполучення:** оглушливо, гірше, відчайдушно, сумно, небезпечно, не в змозі – свідчить про те, що Мод усвідомлює реалії щодо свого віку, зовнішності, фізичного і психічного стану, але розуміє, що змінити наразі нічого неможливо, відчуває страх, хвилювання, сором, тривогу, страждання й інші негативні емоційні настрої, що призводять до неадекватного реагування на події, що відбуваються, оскільки, щоб контролювати перебіг подій і власну поведінку потрібно мислити раціонально, а лексика негативно-оцінного характеру, використана письменницею, віддзеркалює афективну, нераціональну поведінку Мод, відсутність самоконтролю, що ускладнює взаємодію із соціумом;

– **індивідуально-авторські, образні метафори і порівняння** – *б'є у вуха, руки тремтять, піт стікає, гуцає у голові, зеленого уявлення не маю, застрягла в пастці, рот, який жує чи намірився закричати, схожа на ящірку* – характеризуючи фізичний та психологічний стан нездорової літньої жінки поважного віку, створюють максимально можливе чуттєво-емоційне сприйняття нервового напруження, яке та переживає;

– **стилістичні прийоми: протиставлення** “мала – молода – зріла – стара” у **фрагменті Б** свідчить про те, що Мод освоюється із внутрішнім конфліктом, зумовленим біологією старіння, однак спогади про минуле є зовнішнім подразником, який викликає негативні емоції, змушує констатувати, що життя швидко промайнуло. Мод пам'ятає себе колишню лише окремими епізодами; життя, перебіг якого згадує, їй не зовсім подобається, але відчуває (неявно, приховано), що сама в цьому винна. Невдоволення переходить у здивування й образу на себе; **повтор** (*я, мене, я, мене, я...; бачу, бачу, бачу*) і **синтаксична експресема у фрагменті В** (*я не знаю, що сталося щойно*) – віддзеркалюють внутрішні страхи героїні щодо фізіологічних вад у поважному віці (поганий зір, аж занадто багата уява, яка діє на організм руйнівним чином, провокуючи стрес, що спричинило запаморочення і втрату рівноваги), посилюються страхами, пов'язаними з різкими змінами в психічній діяльності внаслідок хвороби, яка призводить до повного знищення інтелекту (жінка не знає, чому впала, бо не пам'ятає, що її налякало). За допомогою означених стилістичних прийомів авторці вдається зберегти атмосферу інстинктивного, нелогічного й почасти навіть абсурдного почуття крайньої форми страху, жаху, що його відчуває героїня, та викликати у читача необхідну реакцію.

Ознака прогресування хвороби Альцгеймера, нейродегенеративного захворювання, яке поступово знищує клітини мозку, чим призводить до порушень пам'яті, мислення та мовлення, об'єктивується в досліджуваному художньому тексті за допомогою нагромадження питальних конструкцій, заперечних часток, лексичних повторів, що уможливають унаочнити психологічний портрет людини, яка втратила зв'язок із реальністю, і неадекватно реагує на зовнішні подразники.

Г. *Ще кілька років тому я подивувалася б: як можна дивитися телевізор посеред білого дня? Але що мені робити? Іноді я читаю, але прочитані фрази геть не складаються в сюжет, і потім мені навіть важко знайти місце, на якому я зупинилася. Натомість можу зварити собі яйце. Можу його з'їсти. Згодом можу подивитися телевізор. По тому просто чекаю* (Хілі, 2020, с. 12).

Д. До мене у вітальню звідкілясь долинає дивний запах. [...], коли до кімнати заходить Гелен [дочка Мод].

– Мамо! Ти **не вимкнула газ!** – кричить вона. – Я ж просила тебе **не підходити** до плити. Ти могла висадити в повітря будинок! Боже, оце сморід.

– **Даруй за прізвисько**, – кажу я. [...]

– Що?

– **Не знаю**, – кажу я. [...]

– Як ти могла **не відчутти** цього запаху? – питає Гелен.

– Я чула якийсь запах, так, – кажу я, кутаючи собі коліна. – Ковбаска з бобами і... **про що ти там казала?**

– Газ.

– Ох. **Десь був витік газу?** [...]

– Ні, мамо, – каже вона. – Ти **не вимкнула** плиту. Тому тобі **не можна** готувати.

– Але я й так майже нічого **не готую**, Гелен, – кажу я. – На кухні висить записка...

– Я знаю, що там є записка, це я її приклеїла. [...]

– **Але я можу зварити собі бодай яйце?** – кажу я.

– Ні! Ні, **не можеш**, мамо. Я тобі це й намагаюся сказати. – [...] – Ти мене розумієш? Тобі нічого **не можна** готувати. Нічого.

– Гарзд. **Я не буду**, – кажу я [...]. – **Я не готуватиму**, я поїм сиру чи це там чогось.

– Обіцяєш? – питає вона. – Ти напишеш це?

Я киваю і виймаю зі своєї сумочки ручку. [...] занотовую обіцяне [...]. **"Пудрениця, кабачки"**.

– Почепи записку на кухні, – каже Гелен. – Я тобі допоможу [...].

– Навіть яйця, – каже вона, повертаючись. – Допиши: **"Навіть яйця"**.

Я слухняно пишу те, що вона каже, і кладу ручку на стіл.

– **А що це означає?** – питаю я. – **"Навіть яйця"? Це до чого?** (Хілі, 2020, сс. 103-104).

Е. – Ходи сюди, мамо, постій тут [...].

– Що з вами, любя? – питаю я. Жінка схлипує й затуляє рот тильним боком долоні. Я не знаю, як їй допомогти. **Не знаю**, навіть, хто вона. – Ну ж бо, розкажіть мені, що сталося, – кажу я. Хай би що, але воно не варте сліз [...].

Коли жінка озирється, я нарешті встигаю роздивитися її обличчя. Вона вже втерла сльози. Це Гелен. Це моя донька, це Гелен. Я сиджу з нею на автобусній зупинці й **не розумію**, хто вона.

– Гелен, – кажу я, торкаючись її руки. На зап'ястку в неї якість темні сліди. – Гелен.

Я не впізнала власну доньку (Хілі, 2020, сс. 206-207).

Усвідомлення зміни психіки внаслідок нових ознак прогресування хвороби:

– **нагромадження питальних речень** – про що ти там казала? Десь був витік газу? Але я можу зварити собі бодай яйце? А що це означає? **"Навіть яйця"**? Це до чого? й ін. – свідчать про безперервну внутрішню боротьбу, напругу, сумніви персонажа щодо правильності сприйняття реальності, власних відповідей і поведінки; за допомогою питальних речень авторка намагається відобразити ознаки наслідків хвороби (жінка не здатна швидко переходити від однієї думки до іншої в процесі перебігу діалогу через повільну (мисленнєву і мовленнєву) реакції) і досягти максимально драматичного ефекту, показавши істинний емоційний зв'язок між хворою матір'ю і дочкою, яка її доглядає;

– **нагромадження заперечної частки "не"** – **не складаються, не підходити, не знаю, не розумію, не впізнала, не можеш, не можна, не буду, не складаються, не вимкнула, не**

підходити, не готуватиму – вказують на систему заборон, попереджень, застережень, наявних у житті Мод: з одного боку, встановлених дочкою, оскільки та розуміє, що від обачності Мод та власної оперативності Гелен, уміння вчасно надати допомогу, залежить життя матері, з іншого боку, встановлених власне Мод, бо на початку роману вона ще усвідомлює, що в силах зробити, а що ні (*можу яйце зварити, можу з'їсти*); усередині вже не дає собі ради; далі й поготів жахається наслідкам хвороби (*не впізнала власну доньку*). Нагромадження заперечних часток у взаємодії з іншими мовними засобами створюють у читача образ жінки, наляканої радикальними змінами (що вже сталися й тими, що мали статися найближчого часу), яка відчуває невпевненість у завтрашньому дні, власну неповноцінність, занепадність, непотрібність, а відтак і відчай;

– **повтори** – *можу, можу, можу* (фрагмент Г); *Гелен, моя донька, Гелен, Гелен, Гелен, мою доньку* (фрагмент Е) – у фрагменті Г не лише скеровує увагу на важливу інформацію в романі (усвідомлення того, що в якихось побутових питаннях Мод на той відтинок часу ще не залежить від допомоги інших), але й створює додатковий ефект: чим більше Мод говорить про те, що вона може, тим більше увага читача фокусується на тому, що виконання значної частини цілісних побутових дій та їхніх елементів їй не під силу; повтор стає тлом, на якому більш виразно виявляються інші смислові частини твору. У наведених фрагментах Г та Е повтори засвідчують усвідомлення Мод змін у психіці внаслідок ознак прогресування хвороби, загострюють внутрішню безпорадність перед силами біологічного старіння, стрес через відсутність контролю над власним організмом, відчуття невпевненості в завтрашньому дні.

Психологічний портрет літньої жінки поважного віку в романі Емми Хілі увиразнений емоційно ще й за допомогою **пунктуаційних знаків**, що більш вичерпно віддзеркалюють внутрішній світ персонажа, відтіняють процес мислення, роздумів, душевних страждань, думок, суджень, переживань тощо. До прикладу, нагромадження знаків питання, знаків оклику, трьох крапок на незначному відтинку тексту дають читачеві змогу сконцентрувати увагу на основних формах невербальної поведінки головної героїні, тембрі голосу, ритмомелодиці, темпі, інтенсивності її мовлення, що уможлиблює більш виразно усвідомити глибокий драматизм того чи того фрагмента художнього твору, який віддзеркалює гостроту внутрішнього і зовнішнього конфліктів особистості літньої жінки поважного віку. Пунктуація є деталлю, що дозволяє читачеві глибше зануритися у внутрішній стан персонажів (Мод і Гелен), відчути єднання з ними, осмислити трагізм і реальність ситуації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дало змогу дійти таких висновків: 1) мовними засобами, що уможливили авторку роману Емму Хілі створити психологічний портрет жінки поважного віку, а перекладачку Анну Цвіру вдало відтворити його, є: нагромадження, одноманітне повторення займенників; фразеологізмів; вживання дієслів, що унаочнюють психічні і поведінкові реакції; лихослів'я; лексики негативно-оцінного характеру (іменників, дієслів, прикметників, прислівників і прислівникових сполучень); індивідуально-авторських, образних метафор і порівнянь; стилістичних прийомів (протиставлення, повтору); нагромадження питальних речень, заперечної частки “не”, пунктуаційних знаків; 2) визначені мовні засоби дають читачеві можливість інтерпретувати психоемоційний стан жінки поважного віку: проєктування (приписування) власних станів іншим людям; неадекватний фізіологічний вияв емоцій; внутрішній конфлікт, внутрішні страхи (зумовлені біологією старіння); усвідомлення зміни психіки внаслідок нових ознак прогресування хвороби; 3) авторці / перекладачці за допомогою означених мовних засобів вдалося зберегти атмосферу інстинктивного, нелогічного й почасти навіть абсурдного почуття крайньої форми страху, жаху,

що його відчуває героїня, репрезентувати хворобу Мод як нездоланну перепону, що позбавляє жінку здатності до нормального функціонування в суспільстві, й цим викликати необхідну реакцію – співпереживання, коли читач сприймає емоції головного персонажа як свої.

Перспективами подальших праць вбачаємо дослідження мовних засобів відтворення позамовної комунікації як розкриття внутрішнього світу персонажа.

ЛІТЕРАТУРА

- Гайдаш, А. (2019). *Дискурс старіння у драматургії США: проблемне поле, семантика, поетика: монографія*. Дніпро: Акцент ПП.
- Голик, с. (2017). Геронтологічний дискурс у науковому вимірі. *Сучасні дослідження з іноземної філології*, 15, 38-41.
- Кульбабська, О. (2017). Моделювання словесного портрета жінки засобами експресивного синтаксису (на матеріалі "Щоденника страченої" Марії Матіос). *Український смисл*, 1, 45-57.
- Лексеми для коректного висвітлення в медіа різних вікових груп*. 19.05.2020. Взято з <https://imi.org.ua/advice/leksemy-dlya-korektnogo-vysvitleniya-v-media-riznyh-vidkovykh-grup-i33168>
- Писаренко, К. (2016). Типологія мовних портретів персонажів у художніх текстах триптиху "Хресна проща" Р. Іванчука: змістовий аспект. *Лінгвістичні дослідження*, 42, 150-155.
- Фудерер, Т. О. (2019). Вікові та поколіннєві відмінності в ставленні до мови в соціолінгвістичній традиції: українська перспектива. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*, 2(22), 31-42.
- Шевчук, З. (2017). *Вербалізація мовного портрета жінки (на матеріалі сучасної української жіночої прози)*. (Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук). Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк.
- Штонь, О. (2020). Лінгвостилістичні особливості мовних портретів у прозі Василя Слапчука. *Studia Methodologica*, 50, 122-129.
- Can, E., Kuruoğlu, G. (2021). A Linguistic Profile of Narrative Speech in Early and Late-Onset Alzheimer's Disease. *Psycholinguistics*, 30(2), 28-58. DOI: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2021-30-2-28-58>
- Tokareva, N., Kolly-Shamne, A., & Makarenko, N. (2021). Intercultural Features of the Representation of the Concept of "Old Age" in the Language Picture of the Modern World. *Psycholinguistics*, 30(1), 224-248. DOI: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2021-30-1-224-248>
- Zhang, Y., & Guo, Y. (2020). Gerontolinguistics and Its Prospect in the Health Care Industry in Shandong. *US-China Education Review*, 2B(10), 79-88. DOI: <https://doi.org/10.17265/2161-6248/2020.02.003>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Хілі, Е. (2020). *Елізабет зникла: роман / пер. з англ. А. Цвіри*. Харків: Віват.

REFERENCES

- Hajdash, A. (2019). *Dyskurs starinnia u dramaturhii SShA: problemne pole, semantyka, poetyka: monohrafiia*. Dnipro: Aktsent PP.
- Holyk, S. (2017). Herontolohichnyj dyskurs u naukovomu vymiri. *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii*, 15, 38-41.

- Kul'babs'ka, O. (2017). Modeliuvannia slovesnoho portreta zhinky zasobamy ekspresyvnogo syntaksysu (na materialy "Schodennyka strachenoj" Marii Matios). *Ukrains'kyj smysl*, 1, 45-57.
- Leksemy dlia korektnoho vysvitlennia v media riznykh vikovykh hrup. 19.05.2020. Vziato z <https://imi.org.ua/advitses/leksemy-dlia-korektnogo-vysvitlennia-v-media-riznykh-vikovykh-grup-i33168>
- Pysarenko, K. (2016). Typolohiia movnykh portretiv personazhiv u khudozhnikh tekstakh tryptykhu "Khresna proscha" R. Ivanychuka: zmistovyj aspekt. *Linhvistychni doslidzhennia*, 42, 150-155.
- Fuderer, T. O. (2019). Vikovi ta pokolinnievi vidminnosti v stavlenni do movy v sotsiolinhvistychnij tradytsii: ukrains'ka perspektyva. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho linhvistychnoho universytetu. Seriia: Filolohiia*, 2(22), 31-42.
- Shevchuk, Z. (2017). *Verbalizatsiia movnoho portreta zhinky (na materialy suchasnoi ukrains'koi zhinochoi prozy)*. (Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata filolohichnykh nauk). Skhidnoievropejs'kyj natsional'nyj universytet imeni Lesi Ukrainky, Luts'k.
- Shton', O. (2020). Linhvostylistychni osoblyvosti movnykh portretiv u prozi Vasyliia Slapchuka. *Studia Methodologitsa*, 50, 122-129.
- Can, E., Kuruoğlu, G. (2021). A Linguistic Profile of Narrative Speech in Early and Late-Onset Alzheimer's Disease. *Psycholinguistics*, 30(2), 28-58. DOI: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2021-30-2-28-58>
- Tokareva, N., Kolly-Shamne, A., & Makarenko, N. (2021). Intercultural Features of the Representation of the Concept of "Old Age" in the Language Picture of the Modern World. *Psycholinguistics*, 30(1), 224-248. DOI: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2021-30-1-224-248>
- Zhang, Y., & Guo, Y. (2020). Gerontolinguistics and Its Prospect in the Health Care Industry in Shandong. *US-China Education Review*, 2B(10), 79-88. DOI: <https://doi.org/10.17265/2161-6248/2020.02.003>

DZHERELA ILYUSTRATYVNOHO MATERIALU

Khili, E. (2020). *Elizabet znykla: roman* / per. z anhl. A. Tsviry. Kharkiv: Vivat.

Дата надходження до редакції 03.06.2022

Ухвалено до друку 16.06.2022

Відомості про автора

<p style="text-align: center;">Кулик Олена Дмитрівна,</p> <p>доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри української лінгвістики і методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі e-mail: olenakulyk@gmail.com</p>		<p style="text-align: center;">Сфера наукових інтересів:</p> <p>лінгводидактика, когнітивна та комунікативна лінгвістика, дискурс, моделювання (тексту), словотворення</p>
--	--	---